

ÖĞRETİCİ METİNLER

GEZİ YAZISI

Ders	Türk Dili ve Edebiyatı	 40 + 40 + 40 dk.
Sınıf	10	
Öğrenme Alanı	Öğretici Metinler	
Alt Öğrenme Alanı	Gezi Yazısı	
Konu	Divan edebiyatından bir gezi yazısı Cumhuriyet Dönemi'nden iki gezi yazısı	
Kazanımlar	A.4. 1. Metinde geçen kelime ve kelime gruplarının anlamlarını tespit eder. A.4. 3. Metin ile metnin konusu, amacı ve hedef kitlesi arasında ilişki kurar. A.4. 5. Metindeki anlatım biçimlerini, düşünceyi geliştirme yollarını ve bunların işlevlerini belirler. A.4. 7. Metnin üslup özelliklerini belirler. A.4. 8. Metinde millî, manevi ve evrensel değerler ile sosyal, siyasi, tarihî ve mitolojik öğeleri belirler. A.4. 11. Metinde fikrî, felsefi veya siyasi akım, gelenek veya anlayışların yansımalarını değerlendirir. A.4. 15. Metinlerden hareketle dil bilgisi çalışmaları yapar.	

YÖNERGE

1. "I. Metin" bir öğrenciye sesli olarak okutulur.
2. Öğrencilerin "I. Metin"den alınan kelimelerin anlamlarını bulundukları cümlelerin bağlamından hareketle tahmin etmeleri ve tahminlerini TDK Türkçe Sözlük'ten kontrol etmeleri sağlanır. Bu çalışma için "Ek 1" kullanılır.
3. Öğrencilere gezi yazısının özellikleri hakkında kısaca bilgi verilir. Daha sonra öğrencilerin "I. Metin"i anlamaları ve çözümlemelerine ilişkin sorular sorulur.
4. Öğrencilerin "I. Metin"de Trabzon şehrine ait sosyal, siyasi, tarihî, mitolojik, ekonomik vb. öğelerden hangilerinin nasıl ele alındığını metinden hareketle örneklendirmeleri ve sözlü olarak ifade etmeleri sağlanır.
5. "II. Metin" bir öğrenciye sesli olarak okutulur. Öğrencilerin metni anlamaları ve çözümlemelerine ilişkin sorular sorulur.
6. Öğrencilerden yazarın "II. Metin"i hangi amaçla yazdığını bulmaları istenir. Öğrencilerin metnin yazılış amacının dil ve anlatımını nasıl etkilediğini değerlendirmeleri sağlanır.
7. Ek 2'deki "II. Metin"de öne çıkan anlatım biçimlerine yönelik etkinlik öğrencilere yaptırılır.
8. "III. Metin" bir öğrenciye sesli olarak okutulur. Öğrencilerin metni anlamaları ve çözümlemelerine ilişkin sorular sorulur.
9. Öğrencilerin "II. Metin" ve "III. Metin"de kullanılan düşünceyi geliştirme yollarına örnekler bulup bunların anlatımını nasıl etkilediğini sözlü olarak ifade etmeleri sağlanır.

10. Öğrencilerin "I. Metin" ve "II. Metin"i üslup özellikleri bakımından karşılaştırmaları sağlanır. Buna yönelik olarak "Ek 3"te verilen etkinlik öğrencilere yaptırılır.
11. Öğrencilerin "I. Metin" ve "II. Metin"i ait oldukları geleneklerin yansımaları bakımından değerlendirmeleri sağlanır.
12. Öğrencilerin yapısına göre cümle türlerine yönelik olarak verilmiş "Ek 4"teki çalışmayı yapmaları sağlanır.
13. "Ek 5"te "II. Metin"den alınmış cümleler verilmiştir. Öğrencilere bu cümlelerdeki noktalama işaretlerinin kullanım amaçları buldurulur, gerekçeleri yazdırılır.

I. METİN

TRABZON AHALİSİ

Beşinci iklimde olmakla suyunun ve havasının güzelliğinden bütün halkı zevk ehli, gezip tozmaya, yiyip içmeye meyyal, gamsız ve kayıtsız zarif ve âşık kimselerdir. Yüzlerinin rengi kırmızıdır. Kadınların her biri birer ay parçasıdır. Bu şehrin halkı eskiden beri yedi kısımdır.

Bir kısmı ileri gelenler ve kibar beğlerle beğ oğullarıdır ki samur kürkle gösterişli elbiseler giyerler.

Bir kısmı bilginlerle takva sahipleri ve hâl (vecit cezbe) sahibi kimselerdir. Bilginler kılığındaki hususî elbiselerini giyerler, saygı görürler.

Üçüncüsü tüccarlardır ki Azak, Kazak, Megril, Abaza, Çerkezistan ve Kırım'a gidip ticaret ederler. Çuka ferace ve kontoş dolma ve yelek giyerler.

Dördüncüsü sanayi ehlidir ki hepsi çuka ferace boğası hil'at giyerler.

Beşinci Karadeniz gemicileridir ki elbiseleri kendilerine mahsus demirkoparan şalvar, çuka dolma giyip astar sarık sararak denizdeki ticaretten kazanç sağlarlar.

Altıncısı bahçevanlardır. Zira bu şehrin Boztepe bağları umumiyetle bağdır ki hepsi sicilde kayıtlı olduğu üzere 31.000 kadar bağ ve bahçedir.

Yedincisi balık avcılarıdır. Çünkü Trabzonlular balığı pek severler.

Dünyada Trabzon'un kuyumcuları gibi usta kuyumcu yoktur. Hatta Birinci Selim burada doğup çocukluğunda altın kakmacılığı öğrenmiş ve babası Bayazıt Han adına Trabzon'da sikke kazımıştır. Ben bu sikkeyi gördüm. İşte o zamandan beri kuyumcuları ün salmıştır. Öyle bir zincirden at gemleri, buhurdan, gülâbdan, kılıç, gad-dar aşçı bıçakları işlerler ki örneği başka yerde bulunmaz. Gurguroğlu bıçağı adıyla meşhur bıçaklar işlerler. Trabzon baltası adı ile bir cins balta yaparlar ki başka diyarlarda eseri yoktur. Gayet güzel ve rağbette olan sedefkâri peştahta, sanduka, rikdan, devat bir buradan, bir de Hindistan'dan çıkar.

Boz dağlarının, turna kanı üzüm şırası gayet güzel olur. İçene asla sarhoşluk vermez. Müselles-i şer'iyye karanfiliyyesi, misketi, gayet lezzetlidir. Yiyeceklerinden yemişleri, hele kiraz, lahıcan armudu, bey armudu, gülâbi armudu, Sinop elması, namık üzümü, mülkî üzümü, frenk üzümü gayet nefis olur. Badılcın inciri derler bir nevi incir vardır. O kadar lezzetli olur ki misli Nazilli'de bile bulunmaz. Limonu, turuncu, narı, zeytini her tarafta meşhurdur. Yedi türlü zeytini olur. Trabzon zeytininin bir nevi ufağı vardır ki ham iken yenir. Siyah kiraza benzer. Buralara mahsustur.

Trabzon'un gezinti yerleri: Zağanos Kapısı'ndan dışarda Kavak Meydanı vardır ki bütün paşalar tatil günleri askerleriyle o gönül ferahlatan yere çıkıp cirit oynarlar. Gayet geniş bir meydan olduğundan ortasında üç kat gemi direklerini birbirine bağlayıp yere dikerlermiş. Ta tepesinde bir altın yaldızlı topu vardır. Bütün usta bini-ciler dörtnala at koşturarak o topa ok atarlar. Vurana ihsan olunur.

Hoşoğlan ırmağı: Erzurum eyaletinde Gerek nahiyesinin güney tarafında “Yılan mescidi” diye meşhur olan dağın belinden çıkarak nice köy ve kasabaları, bağ ve bostanları suya kandırarak Trabzon civarında Karadeniz’e dökülür. Bunun kaynağı olan dağda Çobanoğullarından “Hoş Oğlan” adlı birisi bir kale yapmıştır. Trabzon’un güneyinde ve iki konak yerededir. O kale sahibinin adına nisbetle Hoşoğlan ırmağı derler. Lâkin Trabzonlular bu dağa “Ağaçbaşı dağı” derler. Trabzon’dan Bayburt’a gidenler bu dağdan geçer. Bir kapısı var. Ondan başka geçecek yol yoktur.

Ziyaretgâh: Birinci Selim Han, Trabzon’da hâkim iken annesi merhum olduğundan Zağanos kapısından dışarıda bir kubbe içine gömülmüştür. Türbedarları, Kur’an okuyanları doksana kadar varır. Her gün üç hatim indirilir. Hayrat sahibi bir kadınmış. Işıklı kubbesi gayet sanatkâranedir. Halis bir kurşunla örtülü bir kubbedir. Camisi de türbesi yanındadır. Bu şehirde birkaç ay zevk ve safa edip bütün yukarı tabaka ile tatlı sohbetler ederek muradımız üzere şehri gezip gördük.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, MEB Yayınları, İstanbul, 1991

II. METİN

CARABLUS KÖPRÜSÜ

— Fırat’ı Carablus’ta görmeli, Fırat’ı Carablus’ta görmeli.

Kulaklarımız, bu medihlerle dolu; gün bitmeden oraya yetişmek için şoförü sıkıştırıyoruz. İkinci vakti Carablus’a vardık. Kasabanın kendisi Fransızlarda, istasyonu bizdedir. Bizim istasyon, bir dizi yapılarla bir dilim mamurecik hâlinde bir köy, ötedeki köy de serpilip genişlemek isteyen bir kasaba hasbacığı, rayların berisinden bizim bayrak Fırat’ı uğurluyor. Rayların ötesinde de Fransız bayrağı Fırat’a “Hoş geldin.” derken nehir bu daha alışmadığı yabancı bayrağa biraz yadırgayarak bakmaktadır.

Meşhur demir köprünün yanındayız. Her biri yüzer metrelik sekiz gözden yapılmış, bizim Galata Köprüsü’nün bir buçuk mislinden daha fazla uzunlukta, her gözün iki tarafından yükselen yarım daire şeklindeki çelik kavislerle sekiz tane beton ayak üstüne gerilmiş heybetli bir demir kütlesi. Üstü açık kalmış bir tünel, yanları parmaklıkla işlenmiş bir yarma hâlinde düpdüz uzamaktadır. Ortadaki raylar sonlara doğru birbirine bitişmiş gibi görünüyor. Yalnız Fırat üstünden trenleri geçirtmek için değil aynı zamanda Alman hendesesini övündürmek için yapılmış bir abide.

Tesadüfen sırada köprüye giren trene bakıyoruz. İstasyonda dururken upuzun görünen tren, köprüye girdikten sonra, ortalara doğru iki tarafı kara ilmekli bir tezgâhın böğründeki demir bir mekik gibi bodurlaşakaldı.

Tren raylarından başka yarlarda yayalara ayrılmış ahşap döşemeli yoldan köprünün ortasına kadar yürüdük. Fırat’ı hakikaten buradan görmeliymiş. Sağıma bakıyorum dört beş yüz metre genişliğinde, koskocaman bir nehir; soluma bakıyorum gene o genişlikte koskoca bir nehir; ikisini birleştirip bütün suya bakıyorum: Artık bu nehir değil yassı bir Boğaziçi; etrafının tepeleri bastırılmış, yalnız şu burunda, yalnız şu koyun dönemecinde değil bütün gövdesi ve bütün sathıyla kendini akıntıya bırakan, girintisiz çıkıntısız, derli toplu, büküntüsü az, ufukları geniş yassı bir Boğaziçi.

Bir nehrideniz yarması olan o boğaziçi neye benzetmeli? İşin daha doğrusu şu ki Balkanların ötesindeki Tuna, çöllerin kapısındaki Carablus’a gelmiş. Tuna’yı bilen hangi Türk bunu gördü de onu hatırlamadı? Tuna illerinde yetişen Muallim Naci, Fırat’ı görünce:

Tunalaştın gözümde gittikçe! demişti. Ben Tuna’yı Fırat’tan beş altı yıl önce Bulgaristan seyahatinde tanıdım. Naci, Fırat’ı nerede gördü bilmem. Fakat Carablus Köprüsü’nden görünen Fırat, Tuna’ya benziyor değil, Tuna’nın aynıdır. Onun için Naci’nin sözünü bir adım daha ilerleterek ve o edaya bürünerek benim de:

Tuna oldun bütün bütün bence! diyeceğim geldi.

Her nehrin kemali zevalindedir, mademki her nehir son dolgunluğunu döküldüğü yerde gösterir. Hâlbuki

Fırat'ın kemali en sonunda değil çünkü ona erinceye kadar uzun çöller içinde çok eriyecek, bu kemal yukarılarda da değil çünkü henüz bütün sularını toplayamadı; Fırat'ın kemali şu upuzun köprü'nün altındadır çünkü ona kismet olan ne kadar su varsa burada tamamlanmış oluyor. Artık bundan böyle ona hem su akmayacak hem ondan su akacak. Burası yalnız demir yolunun nehri aştığı ve nehrin Türk topraklarını bıraktığı yer değil Fırat için artmanın sonuna ve eksilmenin başına varılan yer de burası.

Bu yer Fırat'ın ömrünü de ayrıca ikiye bölüyor, iki kolu da çok yükseklerden doğan nehir buralara kadar hep inerek gelmişti, iki üç bin metrelik inişi bin kilometrelik mesafeye yükleterek eritti. Kilometre başına iki metreyi aşan bir iniş. Hâlbuki bundan sonra önünde geldiği yerin iki misli yol olduğu hâlde ancak yüz doksan metre inecek. Kilometre başına on santimetre zor düşüyor. Artık bu iniş değil süzülüş, akış değil yatıştır. Fırat'ın enerjisi burada bitti. Carablus Köprüsü deyip geçme, bu köprü'nün iki tarafından iki ayrı Fırat uzanıyor!

Birecik'te o kadar tasalı akan Fırat, burada neye coşkun bir neşe içinde alabildiğine açılıp serpilmiş? Bütün sularını Türk topraklarından alan nehir, sanki o topraklardan ayrılırken bütün güzelliğini teşhir ediyor. Nehrin bu cemilesine karşı bu topraklar da onu işte en bol bir cömertlikle süsledi. Demir köprü'nün öteki ucu gürbüz koruluklar içinde kayboluyor. Bütün kıyılar kabarık bir yeşillikle çerçevesi. Artık çıplak çöllere düşecek nehri son defa gene bizim topraklar giydirip kuşatmıştır. Suya bak, kendi başına güzel! Karaya bak, kendi başına güzel! İki güzelliğin şu kucaklaşmasına bak, bu on defa güzel!

Fakat biz köprü'nün üstünde daha fazla duramayacak hâlde geldik. Galata Köprüsü'nden istediğin kadar Haliç'e bak, deniz derindir fakat yormaz! Büyük nehirlerde de vapurla istediğin kadar seyahat et, eğlenirsin o kadar! Lâkin duran bir köprü'nün orta yerinden böyle büyük bir akarsuya fazla bakmak görenin hep dururken görülenin hep akışı, bu akışta göz adesesini yerinden oynatarak arkası sıra sürüklemek istiyormuşçasına büyümlü bir çekicilik var. Gören göz görülenle gidiverecekmiş gibi oluyor.

Ya kulak? Deniz sakinse kulağa söylemez. Dalgalı zamanda da kıyıya çarpan ses, gürültü değil nağmedir. Her dalga ayrı ses verir. Sesin çeşidi kulağa eğlence. Hâlbuki burada koskoca nehrin köprü ayaklarına çarparak ve kendi girdaplarını birbirine çarptırarak çıkardığı dolgun, derin, sağır gürültü; kulak işitmiyor, zonkluyor.

Büyük nehirlerin eziciliği meğer asıl böyle belli oluyormuş. Hepimiz Fırat'a karşı yassılaştığımız gibiydik. Köprü'nün bir orta minare yüksekliğinden bakan gözlerimiz kararmış, kendimizi akan nehre doğru kayıyor sanıyoruz. Nehrin uğultuları kulaklarımıza çarpa çarpa bir an geldi ki nehir içimize doluyor vehmine düştük. Niye o kadar güzelsin Fırat, sana bakmaya doyamadık ve niye o kadar heybetlisin, sana bakmaya dayanamadık işte!

İsmail Habip SEVÜK

Yurttan Yazılar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002

III. METİN

DÖNER KÜMBET

Temmuz ortalarındayız. Daha dün Çukurova'nın sarı sıcağındaydım. Kurumuş Ağcasazın ovasındaydım. Anavarza'nın kayalıklarında çam kırıkları gibi ipileşen bir güneş vardı. Ovaya cam kalınlığında, ağır bir ışık dökülüyordu... Yanıyordu ova, Çukurova ateş püskürüyordu.

Şimdi Kayseri'deyim. Kayseri de yanıyor. Kayseri'de de sıcak bir güneş var. Ama cam kırıklarının ipiltisi yok güneş ışıklarında. Sıcak olsa da tepedeki Erciyes'ten bir serinlik geliyor. Ya da insan bir serinlik geliyor sanıyor.

Kayseri büyük, ağır, taşı oya gibi işlenmiş. Kümbetleri, kervansarayları, hanları, camileri... Sonra kalesi, eski zamandan kalma surları... İşlenmiş, canlı, güzel bir geometri kafası taşa can, taşa yoğunluk vermiş. Sonra da Erciyes'in düzlüğüne ölmez yapılarını oturtmuş. Göçebenin hünerli eli, harika yapıların üstünde dolaşır gibi. En şaşılacak şey Selçuklu göçebesinin bu kadar güzel şeyleri yapabilmesi... Bana öyle geliyor ki bir iş

var bu işin içinde. Selçuklu göçebesinin ellerinin hünerini, bu hüner nereden geliyor, dünyanın iyi bellemesi gerek. Övünmek için değil. Öğrenmek için.

Konumuz periler diyardı, Selçuklu'yu bir yana bırakalım. Hayranlığımız, sevgimiz berdevam. Ama, buralara da bir peri eli dokunmamış diyemezsiniz. Ne gelir insanın aklına insan neler düşünür bu diyarda bilemezsiniz... Kafana bir peridir takılmışsa, aklından en olmaz şeyler geçer, sen de o düşünceyi sonuna kadar kovalayamazsın... Dersin ki Asya'nın bozkırından çadırlarını alıp, atlarına binip devesini, koyununu, keçisini, malını toplayıp Anadolu'ya bir periler kavmi geldi. Her biri bir taş dokundu, nakış oldu. Tuttuğu taş nakış oldu... Kafan bir an periler üstüne çalışmışsa bu böyledir. Çaresiz.

Bizim Mustafa Gümüşkaynak var Kayseri'de, ince çocuktur. Kayseri'ye her gelişimde Mustafa beni ilkin Döner Kümbete götürür. Mustafa huyumu bilir. Ben Kayseri'de ilkin Döner Kümbeti görmek isterim. Bunda da öyle oldu. Döner Kümbeti görüp de büyülenmemek imkânsız. Mustafa doğma büyüme Kayserili olduğu hâlde, o da, binlerce kere Döneri görüp tattığı hâlde, o da her görüşünde büyülenir. Mustafa bana her gidişimde Dönerin efsanesini de anlatır. Bilir ki isterim. Yahut da hoşuna gider efsaneyi anlatmak.

Dönerin arkasında Erciyes vardır. Alakartlı. Erciyes gece bile aydınlık içindedir.

Sonra, ay ışığı varsa, Erciyes, Döner Kümbet ve insan, başka, aydınlık, bir tuhaf ülkededir. Yıldızlar döner... Günlerden perşembeyse, cuma gecesi ise, ilk akşamdan Döner Kümbet kendi etrafında fırl fırl dönmeye başlar. Gece yansına doğru dönmesi gittikçe hızlanır, uğunur, görünmez olur. Öyle hızlı döner. Ona bakarak ala karlı, aydınlık içindeki Erciyes de döner... Ala şafak sökünceye kadar, Döner Kümbetin dönmesi yavaşlar, sonra eskisi gibi yerinde zınk diye durur.

Diyeceksiniz ki, bu görülmeye değer bir olay. Bence de ele geçmez, görülmeye can atılacak bir şey. Ama işin bir de aması var... Döner Kümbetin döndüğünü yalnız iyiler görürler. Haksızlık etmemişler, insanoğluna kötülük etmemişler, yüreklerinde çocuk saflığı bulunanlar görürler. Cümle kirlerinden arınmışlar, yunmuşlar görürler.

Kendine güvenen varsa, durmasın, doğru soluğu Kayseri'de alsın. Bir cuma gecesi geçsin, daha iyidir, manzara daha parlaktır, seyretsin. Döner Kümbet nasıl dönermiş görsün.

Yaşar KEMAL

Peri Bacaları, Toros Yayınları, İstanbul, 1985

ÇALIŞMA KÂĞIDI

Ek 1: “I. Metin”den alınan kelimelerin anlamlarını bulundukları cümlenin bağlamından hareketle tahmin ediniz ve tahminlerinizi TDK Türkçe Sözlük’ten kontrol ediniz.

Kelime	Anlamı
ahali	
ferace	
sikke	
takva	
nahiye	

Ek 2: Kutucukların içine “II. Metin”deki anlatım biçimlerini örneklendiren cümleler yazınız.

Betimleyici
Anlatım

→

Öyküleyici
Anlatım

→

Ek 3: Aşağıdaki şemalara “I. Metin” ve “II. Metin”in üslup özelliklerini (kullanılan cümle yapıları, kelime kadrosu, nesnel-öznel anlatımlar vb.) benzerlik ve farklılıklar açısından karşılaştırarak yazınız.

BENZERLİK
FARKLILIK

Ek 4: Aşağıdaki tabloda “III. Metin”den alınan cümlelere yer verilmiştir. Bu cümleleri yapısına göre inceleyerek türünü karşısına yazınız.

CÜMLE	YAPISINA GÖRE TÜRÜ
Bizim Mustafa Gümüşkaynak var Kayseri’de, ince çocuktur.	
Dönerin arkasında Erciyes vardır.	
Döner Kümbeti görüp de büyülenmemek imkânsız.	

Ek 5: Aşağıdaki cümlelerde kullanılan noktalama işaretlerinin kullanım amaçlarını altlarındaki boşluklara yazınız.

➤ **Suya bak, kendi başına güzel!**

.....

➤ **Ya kulak? Deniz sakirse kulağa söylemez.**

.....

➤ **Muallim Naci Fırat’ı görünce: Tunalaştın gözümde gittikçe!**

.....